

Foto: Anda van Riet

‘Praktiserende docenten zijn ideale promovendi’

ONDERZOEKSBEURZEN VOOR LERAREN: EEN IMPULS VOOR HET TALENONDERWIJS?

Is het zinvol om in de onderbouw de helft van de lessen Engels te besteden aan grammatica? Hoe geef je goede feedback tijdens spontane gesprekken Frans? Kan literatuuronderwijs het stampwerk bij Duits vervangen? Hoe verbeter je de schrijfvaardigheid Nederlands bij bovenbouwHAVISTEN? Het zijn enkele van de onderzoeksvragen van talentdocenten en lerarenopleiders die náást hun baan promotieonderzoek doen. Deze studies behoren tot de initiatieven van het project Vakdidactiek Geesteswetenschappen.

JAN ERIK GREZEL

‘Onmacht voelde ik. Ik begreep niet goed waarom die koppies gingen hangen, zodra mijn havo-leerlingen een betoog of uiteenzetting moesten schrijven. Waardoor worstelden zij daar zo mee? Dankzij mijn onderzoek begrijp ik dat beter. Ik kan hun nu ook vertellen hoe ze zo’n klus concreet aan moeten pakken.’ Klaske Elving (48), docent Nederlands aan Het Baarnsch Lyceum en promovendus op een studie naar de didactiek van het schrijven, worstelde zelf jaren met de kwestie: hoe kan ik mijn leerlingen beter leren schrijven? ‘Alles lukte me in de bovenbouw havo: leesvaardigheid, literatuurlessen, noem maar op. Maar dat schrijfonderwijs, daar wist ik geen vinger achter te krijgen.’

Booster

Dankzij een hbo-deeltijdopleiding tot taalspecialist kon ze zich verdiepen in de problematiek. Bovendien had ze daarbij de gelegenheid om in haar eigen klassen oplos-

singen uit te proberen. ‘In de praktijk geven docenten in de bovenbouw boeiende thema’s op voor een schrijfopdracht. Ze wijzen ook op formele kwesties: “Denk aan de spelling” bijvoorbeeld. Daar blijft het vaak bij en leerlingen moeten maar gewoon aan de slag. Maar zij hebben er veel baat bij, ook in de bovenbouw, als ze hun schrijfproces opdelen in stappen.’ Elving leerde om bij de schrijfdidactiek onorthodoxe middelen te hanteren. ‘Wat bijvoorbeeld helpt: hárdoop voordoen. Ik schrijf een alinea op het bord waarbij ik vertel waar ik over nadenk. Dat pakken de havo-leerlingen op en zij doen dat verbaliseren van de stappen uiteindelijk ook met elkaar in groepjes.’ Aanvankelijk was deze aanpak bedoeld voor de dyslectische leerlingen. ‘De niet-dyslectici volgden ook met gespitste oren wat ik voordeed. Dit soort methoden, zoals het hardop denken, is voor alle leerlingen zinvol.’

Elving kwam in aanmerking voor een promotiebeurs om onderzoek te doen naar verbetering van het schrijfonderwijs in de bovenbouw van de havo. Ze ontwikkelde in het eerste jaar van haar onderzoeksperiode

VAKDIDACTIEK GEESTESWETENSCHAPPEN

In 2013 is het project Vakdidactiek Geesteswetenschappen ingesteld. Prof. dr. Peter Coopmans, hoogleraar taalontwikkeling aan de Universiteit Utrecht en voorzitter van de stuurgroep van het project: 'Dat gebeurde vanuit een diepe behoefte bij de faculteiten Letteren/Geesteswetenschappen om de vakdidactiek een flinke impuls te geven. Het vakdidactisch onderzoek in de alfawetenschappen was te klein en te versnipperd. Talen als Duits en Frans trekken minder studenten. Er komt dan minder geld beschikbaar waardoor een vakdidacticus te veel op z'n bord krijgt, manusje-van-alles wordt en te weinig tijd aan de eigenlijke vakdidactiek kan besteden.' Het project moet ervoor zorgen dat er minder onbevoegde docenten voor de klas staan en dat er juist meer wetenschappelijk geschoolde vakdidactici in het voortgezet onderwijs terechtkomen.

De stuurgroep coördineert onder andere de toewijzing van beurzen voor promotieonderzoek door bevoegde vo-docenten en lerarenopleiders. Dit gebeurt binnen het zogenoemde Dudoc-Alfa-programma, dat in het verlengde ligt van een soortgelijk succesvol programma voor de bètawetenschappen. Tot nu toe zijn er veertien beurzen vergeven. Docenten dienen zelf plannen in. Coopmans: 'We streven naar een hecht verband tussen onderzoek en de praktijk van het onderwijs. Onderzoeksthema's komen voort uit het vo en het vo moet baat hebben bij de resultaten.'

Kader 1

een schrijfdidactiek in zeven stappen, Booster. Dat is een acroniem voor brainstormen, ordenen, opbouwen, schrijven, teruglezen, evalueren, redigeren.

Najaar 2014 is ze gestart met haar onderzoek en ze heeft nu al goed nieuws. 'De resultaten van de voorstudies zijn heel bemoedigend. Eenvoudige didactische ingrepen werpen vruchten af. Een voorbeeld is de samenwerking tussen leerlingen. Laat hen bij het brainstormen in duo's werken. Na het schrijven vormen ze

MARKTPLAATS EN MEESTERSCHAP

Naast de promotieplaatsen die het Dudoc-Alfa-programma biedt, zijn er binnen het project Vakdidactiek Geesteswetenschappen diverse initiatieven ontwikkeld, zoals de instelling van een onderzoeksmarktplaats via de uitgebreide website <www.vakdidactiekgw.nl>. Die probeert vraag en aanbod op het terrein van vakdidactisch onderzoek bij elkaar te brengen.

Ook zijn er Meesterschapsteams opgericht voor de alfavakken die de didactiek en het onderzoek daarnaar moeten stimuleren. Zij organiseren onder andere bijeenkomsten met wetenschappers, lerarenopleiders en docenten vo waar bijvoorbeeld schoolprogramma's worden besproken. Ook nemen zij initiatieven voor nascholingsprogramma's en vakdidactische lespakketten. Het doel: de vakdidactiek moet weer een duidelijke plaats krijgen in de academische opleiding, wat meer wetenschappelijk opgeleide leraren zal opleveren.

De Meesterschapsteams bestaan uit enkele prominente wetenschappers die hun sporen verdiend hebben in de vakdidactiek van bijvoorbeeld Nederlands, de moderne vreemde talen, de klassieke talen en geschiedenis. De 'meesters' van de teams fungeren als aanjagers voor discussies en zijn ook zeer nauw betrokken bij de promoties binnen het Dudoc-Alfa-programma. De beide Meesterschapsteams voor Nederlands deden eind januari van zich spreken door de publicatie van het Manifest Nederlands op school (zie LTM 2016-1, p. 28-29).

Kader 2

nieuwe duo's voor het evalueren van het schrijfproduct. Uit de voorstudie blijkt dat zulke taken vóór en na het schrijven een gunstig effect hebben op de kwaliteit van de schrijfsels van leerlingen.'

Inzet literatuur

Het onderzoek van Elving staat niet op zichzelf. Momenteel zijn er veertien promovendi bezig met studies die vallen onder de paraplu van het zogenoemde Dudoc-

Alfa-programma, een initiatief dat de vakdidactiek in de geesteswetenschap een forse impuls moet geven (zie kader 1). Een deel van de studies richt zich op de vakdidactiek van de talen. Vrijwel alle vaardigheden komen aan bod: schrijven, lezen, uitspraak, spreken, gespreksvoering. Zo stelt Sebastiaan Dönszelmann in zijn onderzoek aan de orde wat een verantwoord gebruik van de doeltaal in de mvt-lessen is. Romaniste Esther de Vrind onderzoekt feedback op maat bij spontane dialogen in het mvt.

Ook aan de inzet van literatuur in het taalvaardigheidsonderwijs besteedt een aantal studies aandacht. Elisabeth Lehrner-te Lindert (46), lerarenopleider bij Hogeschool Windesheim in Zwolle, doet onderzoek naar de lessen Duits in 3-havo en 3-vwo. Ze wil vaststellen hoe literatuuronderwijs de leesvaardigheid Duits en de literaire competentie van leerlingen bevordert. Experimentele groepen krijgen in het tweede jaar dat ze Duits hebben ongeveer dertig lessen 'versterkt literatuuronderwijs', terwijl controlegroepen het gewone lesprogramma volgen.

Samen met docenten heeft Elisabeth Lehrner het pakket van dertig lessen ontwikkeld. Wat houden die in? 'Er worden onder andere liedteksten, gedichten en korte verhalen aangeboden. Het is merendeels gedidactiseerde jeugdliteratuur. In het programma zit ook de film *Das Wunder von Bern*, die gepresenteerd wordt in combinatie met het boek dat op de film gebaseerd is. Verder lezen de havisten nog een door de docenten gekozen jeugdboek, terwijl de vwo-leerlingen zelf iets kiezen uit het rijke aanbod aan literatuur voor die leeftijd. Hiervoor gebruiken we de Bücherkoffer van het Goethe-Instituut in Amsterdam.'

De leerlingen reageren erg positief. 'Ze worden enthousiast door verwerkingsopdrachten zoals posters maken, gedichten schrijven of een spreekopdracht houden. Er zitten wel haken en ogen aan zo'n experiment. Je doet een beroep op docenten. Die moeten er tijd in investeren. Het levert voor hen extra druk op, want ze moeten een deel van het gewone programma blijven uitvoeren.'

Omdenken

Voelen leerlingen uit de controlegroepen zich niet tekortgedaan? 'Dat valt mee. Het is natuurlijk wel zo dat leerlingen van experimentele groepen extra gestimuleerd worden. Dat heeft soms duidelijk positieve effecten. Er is een docente met een lastige klas die aan het experiment meedoet. Haar leerlingen zijn nu gemotiveerder en goed vooruitgegaan, uiteraard tot vreugde van de docente.'

'Ik wil laten zien dat de leesvaardigheid van leerlingen vooruitgaat dankzij de inzet van literaire teksten'

Leerlingen vullen vóór en na het experiment een uitgebreide enquête in met vragen over bijvoorbeeld literaire belangstelling. Lehrner-te Lindert: 'Vóór het experiment antwoordt een aanzienlijk deel van de leerlingen "nee" op de vraag of ze van lezen houden. Ik hoop natuurlijk dat dit percentage na afloop van het experiment flink kleiner geworden is.'

Wat hebben docenten Duits, Frans of Engels aan de resultaten die het onderzoek straks oplevert? 'Ik wil laten zien dat de leesvaardigheid van leerlingen vooruitgaat dankzij de inzet van literaire teksten. Tegelijkertijd verbreed je daarmee hun kennis, je levert een bijdrage aan hun Bildung. Vaak denken docenten dat literatuur iets is voor de bovenbouw. De onderbouw zou er zijn om eerst de beginselen van de taal te leren. Met literatuur kun je dat ook bereiken. Als docenten in de onderbouw literatuur willen gebruiken, moeten ze wel het juiste niveau kiezen: houd rekening met de leeftijd en de achtergrond van leerlingen.'

'Leraren vinden literatuur belangrijk, ze lezen zelf veel volgens de docentenenquête, maar hun literaire kennis en ervaring komt door tijdgebrek niet echt in de lessen terecht. Ze moeten of willen "het boek" – de lesmethode – uit hebben vanwege afspraken in de vakgroep. Daarin moet een "omdenken" plaatsvinden: dat je al in de onderbouw prima met literatuur kunt beginnen, maar dan in de lichte vorm van liedjes, strips, korte, eenvoudige verhalen, literaire verfilmingen en gedichten bijvoorbeeld.'

Uitstel

Een deel van de studies in het Dudoc-Alfa-programma is aan het grammaticaonderwijs gewijd. Zo doet Leslie Piggott (34) op haar eigen school, RSG Tromp Meesters in Steenwijk, onderzoek naar het effect van uitgestelde grammatica-instructie in de lessen Engels. Doelgroep zijn onderbouwleerlingen, die twee jaar gevolgd worden. In de onderzoeksgroep wordt er geen grammatica uitgelegd en er worden geen grammaticale oefeningen gedaan. In plaats daarvan is er meer aandacht voor bijvoorbeeld spreken en lezen waarbij vaak de actualiteit betrokken wordt.

‘Ik ben helemaal niet tegen de uitleg van grammaticale regels.

De vraag is alleen: wanneer doe je dat?

Welke onderwerpen bied je op welk moment aan?’

De vraag naar het effect van expliciete grammatica-instructie staat al zo’n veertig jaar op de agenda van wetenschappers. Is het langzamerhand niet duidelijk wat het antwoord op die vraag is? ‘Vrijwel al dat onderzoek betreft de taalontwikkeling bij volwassenen die een tweede taal leren. Ik kijk naar leerlingen van 12 tot 14 jaar. Bovendien gaat het in andere onderzoeken vaak om een korte periode. In mijn geval worden leerlingen twee jaar lang intensief gevolgd.’

Het belang van de vraag die Piggott stelt, komt voort uit de praktijk. ‘Ruim de helft van de lestijd wordt in grammatica gestoken. Maar er wordt eigenlijk weinig naar het effect gekeken. Mijn ervaring als docent is dat leerlingen datgene wat ze bij grammaticalesen leren, niet toepassen in spontane spreekopdrachten.

‘Het idee bestaat dat je in de onderbouw alle grammatica moet behandelen en dan pas in de bovenbouw echt aan de gang kan met Engels als communicatiemiddel. Ik wil het graag omdraaien: eerst meer aandacht voor bijvoorbeeld uitbreiding van de woordenschat in de onderbouw en pas later grammaticale instructie.

‘We gebruiken in de onderzoeksgroep en de controlegroep, die beide uit ongeveer 250 leerlingen bestaan, dezelfde methode, maar bij de onderzoeksgroep zijn de grammaticale onderdelen eruit gehaald. Aan het eind van het tweede jaar is er pas aandacht voor grammatica. Overigens kijk ik ook naar andere factoren die mogelijk in combinatie met uitgestelde grammaticalesen tot een betere taalvaardigheid leiden, zoals cognitieve vaardigheden, beheersing van het Nederlands, resultaten op de basisschool én de docent. Verder neem ik tweemaal een attitude- en motivatietest af.’

Kiss

Bij welke onderdelen van de Engelse grammatica blijken leerlingen ‘hardleers’? Piggott: ‘Neem de vervoeging van *have*. De jongste leerlingen blijven *have* gebruiken in plaats van *has* bij de derde persoon *present tense*.’ Ook bekritiseert zij de leerstofkeuze. ‘In de tweede klas komt de *passive* aan de orde. Leerlingen moeten bijvoorbeeld *She kissed the boy* omzetten in *The boy was kissed by her*. Wanneer gebruikt een tweedeklasser nou zo’n vorm? Die is voor een moedertaalspreker van die leeftijd al behoorlijk

complex. Begrijp me goed, ik ben helemaal niet tegen de uitleg van grammaticale regels. De vraag is alleen: wanneer doe je dat? Welke onderwerpen bied je op welk moment aan?’

Piggott trekt lessen uit de geschiedenis van het mvt-onderwijs. ‘De differentiatie in de jaren tachtig en de formulering van de Threshold Level hebben de inrichting van het talenonderwijs bepaald. Toen dacht men: alle taalelementen moeten in de onderbouw behandeld worden, dus ook de hele grammatica. Daar komt men nu van terug. In de huidige kerndoelen wordt er ook uitdrukkelijk gezegd: je mag fouten verwachten in de onderbouw.’

Kan ze na één jaar onderzoek al iets zeggen over de resultaten? ‘Eén conclusie is dat we eigenlijk voldoende hebben aan de methode, “het boek”. De tijd die vrijkomt doordat we grammatica overslaan, kunnen we prima besteden aan onderdelen die uitgediept kunnen worden, zoals leesteksten.

‘Ik mag het als onderzoeker eigenlijk niet zeggen, maar ik hoop dat de studie zal laten zien dat er weinig effect is, ook op langere termijn. Als beide groepen ongeveer even hoog scoren, weten we dat al die grammatica in de onderbouw eigenlijk niet zo zinvol is. De meeste docenten laten grammatica echter niet zomaar los, ook vanuit het idee “better safe than sorry”. Wat verder meespeelt: grammatica is goed onderwijsbaar. Maar échte taalvaardigheid leer je niet, die ontwikkel je.’

Dat docenten veel van het onderzoek uitvoeren, biedt grote voordelen. Piggott: ‘Wetenschappers stuiten vaak op problemen als zij onderzoek in een schoolcontext doen. Wij, docenten-promovendi, zijn onderdeel van de school, we staan met beide benen in de praktijk. Daardoor krijgen wij gemakkelijker collega’s mee. Zij zijn nieuwsgierig naar ons onderzoek en ze willen ons ter wille zijn. Zo kunnen wij voldoen aan noodzakelijke voorwaarden waaraan het bij onderzoek nogal eens ontbreekt: langlopend, grootschalig, ingebed in het schoolwerk. De andere kant van de medaille is dat het mij veel tijd heeft gekost om wetenschappelijke kwaliteiten te ontwikkelen als data-analyse en statische kennis. Niettemin, praktiserende docenten zijn eigenlijk ideale promovendi.’